

En psykodynamikers tankelek utifrån Lars von Triers film *Antichrist*

... och något om hur filmen avspeglar djuppsykologins utsatta läge

LENNART RAMBERG

Denna artikel är inte en filmrecension, utan snarare ett förslag till ett tänkt seminarium på någon psykoterapiutbildning med rubriken: "Hur jag som psykodynamisk/psykoanalytisk kliniker *kan våga* att ta till mig Lars von Triers film *Antichrist*."

Jag menar också att hans film lyfter fram risken i vår tid för att djuppsykologiska, religiösa och existentiella frågeställningar skjuts undan då de står i vägen för ylig vetenskaplig rationalism och utilitarism.

Ett av tecknen på detta är psykodynamikens utsatta läge i världen. Jag avslutar artikeln med en (B) summarisk redogörelse och försvarstal för denna.

(A) Skisser till en psykodynamisk saga

En så komplex film med så många nivåer tillåter givetvis olika former av förståelse vilka alla kan

ses infätade i varandra. En tolkning av filmen behöver således inte utesluta en annan, något som de talrika diskussionsinläggen under den gångna sommaren i framför allt *Dagens Nyheter* vittnar om. Man har lyft fram filmen som en civilisationskritik i vid mening, där vi med vår tids omnipotenta och ytliga rationalism, söker ta makten över och kontrollera både naturen omkring oss och den inom oss. Man har också lyft fram det sätt på vilket von Trier använder sig av shamanistiska och bibliska metaforer och hänvisar dessutom till kända scener ur filmhistorien.

Att Freuds förståelse av drömmens värld i filmen förkastas med ord, samtidigt som filmen växlar mellan realitetsbeskrivning och gestaltad drömvärld, har visserligen lyfts fram. Likväl har ingen recensent valt att utförligare diskutera filmen utifrån dess manifesta innehåll: en manlig terapeut börjar under en svår kris utföra terapi på sin kvinnliga partner med de följder detta för med sig.

En psykodynamikers tankelek

När icke tillåtna tankar, emotioner och drifter trots vårt motstånd söker sig fram till medvetandet, när de kanske först till drömmemedvetandet. De ursprungliga tankarna omvandlas i drömmen i bildmetaforens form och kan förskjutas, kondenseras, vändas i sin motsats på ett sådant sätt att de kan tolereras av drömmaren när han vaknar och minns sin dröm (Freud, 1900).

Samma principer kan tänkas gälla för en författare som på film vill förmedla en för honom angelägen berättelse till en publik, utan att för den skull förmedla alltför mycket av sitt privata själv?

Samtidigt vill han fånga intresset hos både den kräsna tittaren och den breda publiken, som vill ha underhållning och skräck. Annars finns ingen ekonomi; ett materiellt faktum som de antika skådespelsförfattarna, Shakespeare och von Trier - samt inte minst publiken - är väl medvetna om.

Vad väljer han att visa, vad låta oss bara ana, vad hålla undan och vad lyfta fram som kamouflage?

Filmen är *inte* ett kliniskt material, utan ett konstverk. Konstverk låter sig inte reduceras till något annat (Susanne Langer) som till exempel till en kliniskt objektiv/subjektiv beskrivning/tolkning av vad von Trier gått igenom, även om han själv sagt att han skrev den under tiden han led av en svår depression. Det skulle just vara att reducera och förvränga. Filmen är det den väcker hos åskådaren. Filmens berättande och genomgående uttryck är likväl så stringent, gripande och fyllt av djuppsykologisk fenomenologi att det vore skada att inte dra nytta av den i undervisningssyfte. Jag vill därför presentera några egna skisser till "djuppsykologiska sagor" som filmen inspirerat mig till, för att på det sättet kunna lyfta fram filmsekvenser som kan associera till psykodynamikerns kliniska verklighet och föra fram metaforer med klinisk bärkraft. Det är sekvenser av symboliseringsprocesser och transformationer som oftast befinner

sig på delobjektsnivå. Allt är skrivet med utgångspunkt från Donald Meltzers postkleinianska teoribildning (se litteraturlistan).

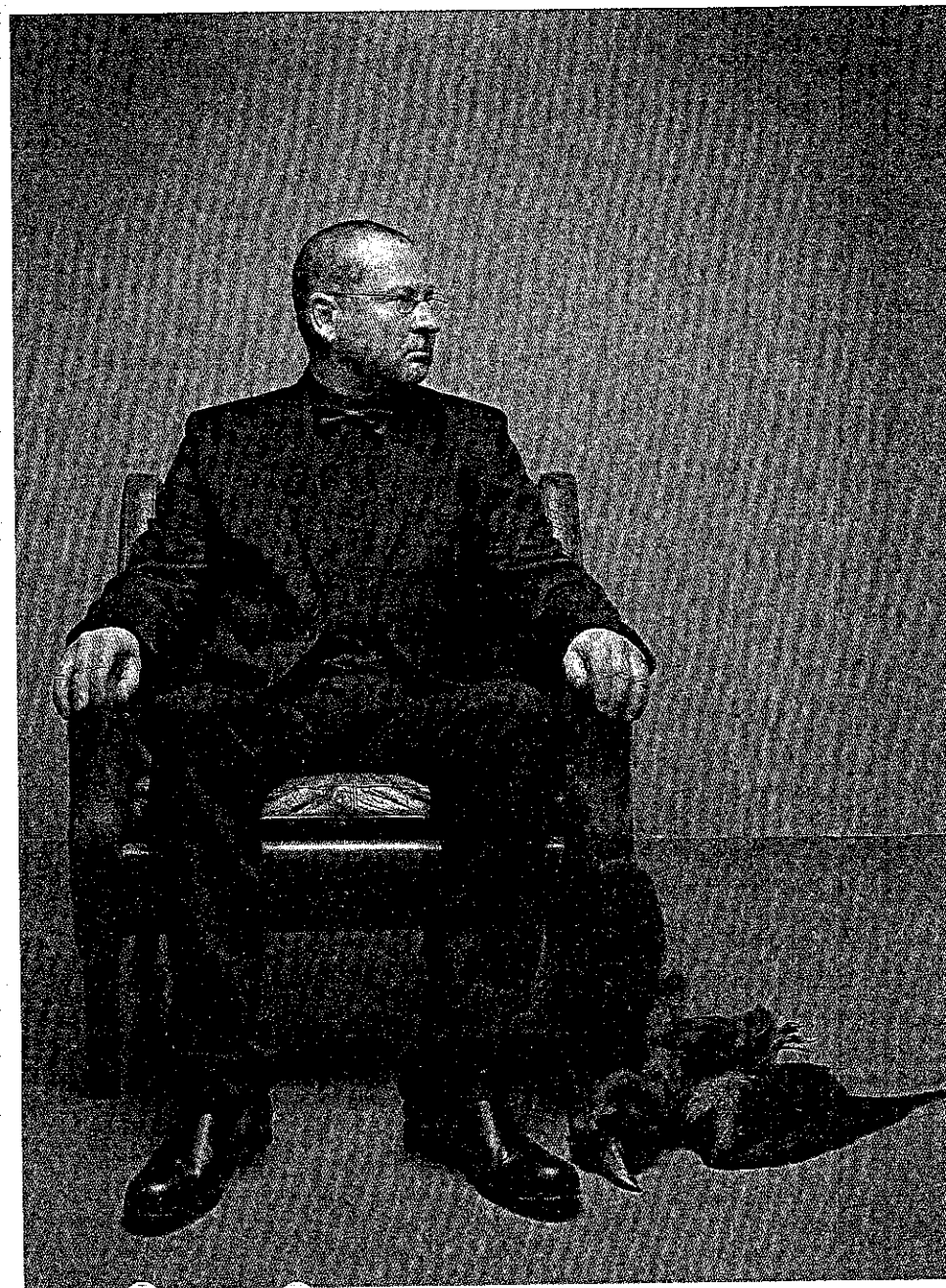
Inledningsscenen

I inledningsscenen leder von Trier in oss i en vardaglig men samtidigt djupt intim situation där vi ser ett samlag mellan en man och en kvinna nästan med deras egna ögon, kanske mest hans. Det finns inget pornografiskt anslag; vi görs inte fysiskt delaktiga, men är samtidigt så nära skeendet att vi subliminalt har tillgång till våra egna inre bilder, våra egna minnen, av våra egna vardagliga samlag med den koncentrerade sinnesnjutning som de kan leda till.

Vi dras in i en speciell stämning, in i våra egna psykiska rum, varifrån vi kan ana deras inre rum, när de är inne i sin egen upplevelsevärld: han när han koncentrerat "bemäktigar sig" henne. Vi får se bådas njutande leende och slutna ögon i postorgastisk fas, men mest hennes - allt ur ett huvudsakligen manligt perspektiv, syns det mig.

Vi ser inget direkt utbyte av emotioner dem emellan efter samlaget som skulle kunna bekräfta närhet och kärlek, men heller inget som säger emot. Snarare en realistisk situation som kan vara nog så autentisk i djupet. Att tala i ett sådant sammanhang när relationen är djup och stabil skulle snarare tala för motsatsen.

Vi befinner oss således så nära det Numinösa (det vördnadsbjudande, det gudomliga): den handling respektive upplevelse som med sin både konkreta och spirituellt kreativa potential inspirerat mystiker och religioner sedan urminnes tider till att beskriva föräldrarnas sexuella förening som grunden för vårt inre kreativa liv och framtida *jagideal*: gnostikernas och alkemins heliga förbund *hierogamos* (Jung), Ursenen - om än väl *phallocentrisk*

– (Freud) och *det kombinerade helobjektet* (Meltzer).

Vi får så se deras lille son sakligt iakttas föräldrarnas samlag, varpå han vänder sig om, öppnar grinden och går mot fönstret. Den 11/2 till 2-åriga pojken beteende återges i ultrarapid och blir därför nästan drömskt överkligt. Om han känner fasa, skräck, avund eller känner förundran inför något stort, så visar hans ansiktsuttryck inte mycket. Snarast verkar han konstatera att: ”nu gör dom det igen”. Pojken gör dock saker – var det han eller kvinnan vi fick se välta en flaska under samlaget? I vilket fall får vi se vattnet (för mig livet och ”det inre havet”) långsamt rinna ur flaskan. I stället för att se på föräldrarna vänder han blicken inåt mot sig själv och går så beslutsamt upp på bordet som står vid det öppna fönstret. Han skjuter lika beslutsamt ner från bordet tre små människofigurer, benämnda smärta, desperation och grämlse – sorgearbetets faser innan den försonande sorgen kan upplevas. Han står upp med nallen i handen i fönstret och syns, utan att se ner på marken, vara upptagen av det lätta snöfaller utanför. Han går sedan rakt ut för att sedan falla ned och dö vid nedslaget.

Det är öppet för iakttagaren att tolka situationen som olidlig för pojken. Föräldrarna är helt upptagna av sin njutning och lever i sina separata världar och *kanske* också befinner sig i en värld av djup samvaro som utestänger intryck utifrån – vi hör bara underbart sinnlig, nästan översinnlig sång från en kvinnoröst. (Det är Händels aria *Lascia Ch'io Pianga* med (den ungefärliga) texten: Låt mig begråta mitt grymma öde och låt mig längta/tråna efter frihet. Må sorgen bryta denna kätting av lidande. Förbarma dig Gud!) Paret lägger synbarligen varken märke till ljudet från flaskan eller skulpturerna som faller. Kanske låter tvättmaskinen (en vanlig drömformulering för psykiskt arbete) för mycket.

När pojken ser ut mot vinterhimlen syns han snarare upptagen av det sköna och vackra. Han

kanske vill bli till en snöflinga som sakta och viktlos dalar ned. Han upplever sig kanske vara Ett med Naturens skönhet och går därför naturligt in och upp i den. Han faller i vilket fall nästan svävande mot marken på ett öppet avslappnat sätt, som varken tycks skräckslaget eller krampaktigt.

Kanske skeendet rymmer båda upplevelserna: Den olidliga utestängdheten från föräldrarnas förening omedelbart åtföljt av raseti och skräck, som ögonblickligen förnekas, varefter följer en förundran inför föräldrarnas oätkomliga förening, en förening som väcker fysisk smärta, desperation, grämlse och smärtfylld sorg – sinnestämningar vi senare får se i form av stjärntecken på himlen – men också trängtan.

Denna filmsekvens är oerhört förtätad och skön. Och det är mot denna fond, denna inre upplevelse av världen, jag kan se resten av filmen utspela sig.

Det kan vara ett sätt för den vuxne att låta sig i form av ett barn drömma om den sexuella föreningens följd att släppa all kontroll och låta sig falla under den ”lilla döden” i den postorgasmiska fasen. Framförallt ser jag vinjetten med sin musik som ett uttryck för Meltzers estetiska konflikt (se nedan). Jag ser vidare tecknen på stjärnhimlen som ett förebådande av kapaciteten att sörja och jag skyntar ansatsen till ett jagideal.

”Inkilad” teori

När barnet inser att det inte alltid kan vara ett med modern och få den ofta innerliga upplevelse av henne som av Naturen är givet, uppstår längtan och separationsångest hos barnet och ett intensivt behov av att kontrollera relationen, åtföljt av raseti och senare avund, när detta inte lyckas. Det är i korthet en innebörd av Meltzers estetiska konflikt. Föräldrarnas samlag intensifierar givetvis känslan av utanförskap, men tillför också

upplevelsen av föräldrarnas sexualitet och snart också barnets egen föräning av driftens kraft och lust. Förhoppningsvis är föräldrarnas relation till varandra och barnet av sådant slag att barnet får hjälp att tolerera deras tvåsamhet och kan se deras sexuella förening med både bävan, förundran och trängtan – en *ytterligare innebörd*. Gradvis formas förhoppningsvis en inre helobjektsrelation av fader–moder (Meltzer), som hjälper barnet att reparera effekterna av de mer primitiva, skrämmande delobjektsrelationerna i schizoparanoide position (Kleins kombinerade föräldrelation). Lyckas barnet någorlunda med detta läggs grunden till ett jagideal, kreativitet och passion. De flesta av oss får arbeta vidare med denna utveckling även i vuxen ålder. Den utgör en del i den inre och yttre könskamp som vi och samhället befinner oss i, och som jag tycker von Trier bland annat åskådliggör i sin film.

För svensk facklitteratur om förlust, depression och psykos hänvisar jag till litteraturlistan.

Olika kliniska scenarios inflätade i varandra

Som psykodynamisk terapeut tycker jag mig se följande tre scenarios, där alla tre är invirade i varandra och därför inte kan särskiljas:

1. En man och en kvinna förlorar sitt barn. De är förenade genom sin sexualitet, men har i övrigt ingen större närhet utan lever sina liv parallellt. En ömsesidig relation är nödvändig för att överhuvudtaget kunna uthärda och, *kanske* i framtiden, försönas med en sådan svår förlust. I sin förtvivlan – han förstummad, hon förlamad av känslor – driver de varandra ut ur sina självupptagna och självförsörjande narcissistiskt förborgade gömslen. Först drivs hon fram ur sitt gömsle av mannen, ”den listiga räven”, för att utlämnad

inför honom tvingas bearbeta sin sons död. Detta åskådliggörs i filmen genom att mannen tvingar sig fram för att kunna bli ögonvittne till när ett rådjur, som tror sig vara skyddat från insyn, ska framföda sitt döda (?) kid.

Hon å sin sida driver fram honom genom att underkasta sig hans behandling, varigenom hon gradvis, via fästingar på hans vänstra hand, som räddjuret i filmen indirekt överbringat, söker förmedla sin smärta till honom, samtidigt som hon söker näring (suger blod) ur hans liv, vilket också smittar honom (med Borrelia, TBE?).

I filmen får ett råvgryt och en död, men ännu upprätt trädstam stor betydelse. I grytet finns en delvis nedgrävd död kråka som räven burit dit Mannen, slutet och depressivt tom, har inte kontakt med sitt inre, sin Natur och vet därför inte sin egen smärta. Sadistiskt immobiliserad tvingas han upp ur sitt inre, råvgrytet. I sin vanmakt mordiska vansinne får hon mannen att väcka liv i den kråka som han (räven) tidigt dödat inom sig. Kanske är han den lille pojken i inledningsscenen som förnekad och därför förstummad av föräldrarnas samlag, söker sväva i rymden likt snöflingorna, för att kanske på det sättet via mötet med de tre tiggarna smärta, desperation, grämlse (*grief*), känslor som han skjuter undan, kunna nå fram till sorgen. I stället föll han och förstummades. Det uppstår en primitiv kamp på liv och död mellan mannen och kvinnan. En kamp under vilken de faktiskt *tvinga varandra att påbörja sorgearbetet* – att ta emot filmens tre tiggare. När han under kampen mot/med sin kvinna gör sig fri, blir också kråkan fri och han kan för första gången i sitt liv öppna upp för, ta emot, sin djupa Natur. Han lyckas således delvis komma igenom förlusten, men kvinnans självhat som han omedvetet också drivs av, gör att hon stryps till döds.

Kanske var mannen, likt Adam tidigt under historiens könskamp, tvungen att driva sin första kvinna till att bli en Lilith, och utifrån det

erfarenheten och det sorgearbetet forma en inre värld, som senare kan tillåta en Eva att växa upp tillsammans med honom!

Övergriper i namn av terapi

2. Ett liknande men likväl annat scenario, och nu med tonvikt på *dei terapeutiska övergreppet* i filmen: Han bedriver terapi med sin kvinna som patient. Det kan föra tanken till terapeuter som inleder förhållande med sin patient. Och i viss mån även de förhållanden, i vilka en har makt, tolkningsföreträde eller prestigeposition, och inleder en relation med en "svagare". Den förra är då sannolikt föremål för djupa ofta omedvetna överföringar från den senares sida. Många relationer kan givetvis uppvisa en likartad obalans utan att de ingått under dessa förutsättningar.

Den som påtar sig den faktiska maktsituation som kontrollen av den terapeutiska strukturen och tolkningsföreträdet medför kan inte, hur erfaren han (eller hon) än är, ha perspektiv på den intersubjektiva process med alla de omedvetna motivationssystem som den psykoterapeutiska processen innebär. Han äger inte heller fullständig kontroll över hur hans egna behov kan nästla sig in i patientens. Och då menar jag inte bara sexualiteten.

När mannen i filmen blir terapeut kommer han alltför nära, luckrar han upp, kvinnan—patientens inre autonomigräns och kvinnan kan därför till följd av sin inre problematik och akuta nöd inte tillräckligt övertygande tydliggöra detta för mannen, som bara blir än ivrigare i sina terapiförsök. Detta leder till att kvinnan tvingas omedvetandegöra sin sköra inre kärna även inför sig själv; kanske till och med att hon börjar attackera den inre psykiska struktur, som skulle hjälpa fram den inre levande bilden av hennes förlorade barn; det som hon av mannen skulle få hjälp att, likt rådjuret i filmen, "sörja fram".

Mannen har en maskulin, ganska stum utstrålning och är äldre än henne, som har lite drag av tonårsflicka. Hon har sannolikt en modersbild som både är skör och attackerande. Hon söker därför skydd hos den skenbart trygge mannen, "fadern". *Hon orienterar sitt liv kring hans phallos*, hans ord och ordning kanske kan göra att hon slipper stå i kontakt med sin inre konfliktfyllda modersbild. (Denna phallos kan senare associeras till "de phalliska" stjälkarna som grumlar till blomvasens vatten, "urhavet", den oceaniska känslan när mannen säger att han vet mest om henne – det är också då det första "ängestjudet" hörs i filmen – vidare till den döda trädstammen i skogen; en stam som dessutom skimrar i skogens mörker efter att hon bränts på häxbålet.)

Hon är uppenbart beroende av honom i meningen att han kan definiera henne. Om hennes forskningsarbete har han till exempel förra hösten sagt att det är "svammel", varefter hon lägger ner sitt avhandlingsarbete. Vid samma tidpunkt trycker hon via felvända skor samman sonens fötter; att associera till Oidipussagan, där den lilla pojken Oidipus sattes ut i skogen för att dö, och till snörningen av kinesiska överklassflickors fötter. Gissningsvis är det priset för hennes självförnekande, som pojken får betala i stället för mannen, vilken hon är alltför beroende av. Pojken tvingas till kraftlöshet och beroende av henne, liksom hon gentemot mannen.

Förnekande djupet av sin förlust av sonen, grips mannen således av antikens hybris och påbörjar sin terapi med kvinnan. När han tror sig vara henne till hjälp genom sina aktiva interventioner i form av guidade föreställningar, fobiträning och små "vetenskapliga" miniföreläsningar – i sig bra metoder – så fungerar de i denna situation tvärtom. Hennes autonomi hotas och den inre världen bryts upp:

"Smält in i gräset" uppmanar han, och hon låter sig göra det och hennes klänning blir alltmer

grön. Hans utsaga: "Vad psyket kan föreställa sig, kan det också hantera i verkligheten" blir i stället: "Lyd mig och lös upp dina inre gränser".

Hennes fotdyna börjar blöda i början av deras terapivandring mot Eden – hennes "psykiska hud" luckras upp (Anzieu).

Raseriet som mannens jakt på hennes inre väcker, omvandlas till skräckfylld ångest. Eftersom hon till följd av beroendet av mannen inte medvetet vågar uppleva, och än mindre öppet uttrycka, territoriell aggressivitet gentemot hans intrång, omvandlas aggressiviteten till fruktan och skräck för honom; känslor vars ursprung i sin tur måste omedvetandegöras (Panksepp, se Ramberg, 2004). Resultatet blir diffus ångest, vilken i sin tur skulle kunna inordnas under Kleins schizoparanoidea ångestbegrepp (Klein). Den förblindade mannen-terapeuten *förväslår denna dolda fruktan, denna ångest med det "okomplicerade sorgearbetets"* (om sådan finns) *separations-, det vill säga panikångest* (således depressiv ångest i kleiniansk terminologi).

Kvinnans emotioner och situation i nuet påverkar sannolikt hennes minne av skeendet då sonen dog (Edelman). Den minnesbild av skeendet som spelas upp senare i filmen är kanske inte den riktiga utan är påverkad av hennes självanklagelser i nuet, vilket förstärker hennes själsliga tortyr.

Mannen inser dessutom inte att han, till följd av sitt eget förnekande av förlusten, omvandlat till terapeutisk önsketänkande och förnekande av död (alla ekollon blir små plantor, då kvinnan säger att deras döda barn inte kan ersättas), inte bara glupskt slukar hennes "förlorade barn", en del av henne själv. Han sväljer samtidigt all hennes vanmäktiga vrede över intrånget på hennes söndriga inre. Hon får ju ingen ro att inom sig skapa en inre levande bild av sonen, så att hon kan börja sörja (råddjurskidet och kanske örningen som faller ner från boet och överfalls av myror och sedan slukas upp av örnen). Hans förblindelse i detta avseende förstärker bara hans terapeutiska nit.

Så kommer vändningen till psykotiskt vansinne: Kvinnan ropar (ungefär) "Freud och drömmar är döda för dig och nutidens vetenskap!". Hon ger här upp försöket att få honom att svara henne på djupet och "flyr i stället maniskt in i hälsan", och är "botad". Triumfatoriskt visar hon honom att hon släppt sina fobier. Han har "lyckats" med sin terapi. Men "boten" sker till priset av att hon, liksom räven i filmen, söker riva ut sitt inre. "Kaos råder", säger räven. I fortsättningen av filmen agerar hon ut sin trasiga inre värld och paret driver varandra mot upplösningen.

En slags könkampens kulmen tvingas fram när hon har sex ovanpå honom och säger "slå mig!". Han vägrar, varpå hon masturberar, varefter han har sex ovanpå henne.

Det övergår i en scen, där han har samlag med henne under sig vid foten av ett stort kraftfullt träd, under vars rötter det ligger nakna livlösa kvinnor! Min association: Här finns inte längre den avskalade halvmurkna trädstam vi sett tidigare i skogen utan en kraftfull jättephallos under vars rötter hon, likt kvinnor före henne, låter sig "ägas" i stunden – en normal och vital delsekvens av den sexuella akten. För henne innebär det emellertid att bli fjättrad under trädets/phallos' rötter, eftersom hon till varje pris måste undvika mötet med sin djupa modersbild (och havet), nu ännu mer söndersliten av skulden (?), skuld-känslan och skammen till följd av sonens död. Hon ger upp möjligheten av en "det inre föräldrparets förening" i utbyte mot phallos i form av phallisk narcissism.

Hon, den svaga av honom beroende kvinnan, fäster sadistiskt en slipsten i hans ena ben för att han inte skall kunna gå ifrån henne analogt med en grekisk krigsfånge med avskuren hälsena. Men framför allt Guds straff mot dem – titelnamnet Antichrist! – som förleder dessa små som tror på honom (Markus 9:42).

Den inre världen och dess transformationer under en terapeutisk process

3. Men jag kan också se en man i psykoterapi gestalta sin upplevelse av en djup livskris till följd av till exempel en separation. Ett raseri och självhat som han i sitt liv hitintills förnekat, väljer fram. Detta kan bland annat ha sitt ursprung i en osäker och inkräktande modersrelation tidigt i livet (Naturen) och vara förenat med en avund mot föräldrarna, som inte tillräckligt kunnat inkludera honom i en närande triad som skulle kunnat mildra oedipalkonflikten.

Kanske är han den lille pojken i inlednings-scenen som, förnekad och därför förstummad av föräldrarnas samlag, söker sväva i rymden likt snöflingorna, för att kanske på det sättet via de tre tiggarna – smärta, desperation, sorg – känslor som han sedan barndomen förnekat, få möjlighet att kunna sörja. I stället för att kunna sväva föll han och förstummas. Han blev deprimerad och vet därför inte sin egen smärta.

Sadistiskt immobiliserad med slipstenen fäst i benet tvingas han upp ur sitt inre, råvgrytet. I den inre kamp som då uppstår inom honom väcker han till liv den kråka, som han i sin aspekt av räv tidigt dödat inom sig. Han blir bokstavligen livrädd av skräck inför det liv som därigenom väcks upp inom honom.

När han under kampen mot/med sin depression gör sig fri, kommer också kråkan, som rovdjuret/räven (en aspekt av honom själv) fört till grytet, åter till liv och han kan för första gången i sitt liv öppna upp för, ta emot, sin djupa Natur och flyga.

I slutet av filmen bär räven en pingla kring halsen. Den varnar villebrådet, men i synnerhet gör den mannen själv medveten om den rovgirighet och list han är mäktig. Han kan så bättre välja att ibland låta rovdjuret ta över, men i synnerhet,

utveckla vägar för räven, kråkan och råddjuret gå i dialog med varandra. Kanske han nu då i snöflingan får sväva i den postorgasmiska "E-döden-upplevelsen" (jfr. inledningsscenen) i vihet om en samtidig organisk närhet till sin kvinna och hon detsamma. Så i rosenrött tror jag emellertid inte von Trier eller någon annan heller i på det hela.

Snarare anar han möjligheten av att ibland servationslöst och utan kontroll, våga öppna mot livet i all dess skönhet och nyckfulla grymheter. Här möter vi åter Meltzers estetiska konflikt.

Med ett sorgmodigt leende ser han på marken av räven uppåten kråka, vilket för mina tankar till det utdragna mordet på kvinnan. Trots de äger han tilltro till livet, eftersom han, genom nyfunna men ännu ofärdiga förmåga att kunna bearbeta psykisk smärta inom sig, börjar kunna förena både moderliga och faderliga funktioner (Meltzers kombinerade helobjekt) i sitt inre. I filmen illustreras detta genom att totemdjuren räv, kråkan och råddjuret finns med honom.

Så går en mängd kvinnor förbi honom och uppför den höjd (brösten) där Eden ligger. Han har inga identifierbara ansikten, är anonyma, och går riktat och bestämt, som de är på väg till arbete. Jag ser det som att livet fortsätter. Naturkvinnan, den inre modern är på väg att ge liv inom di (brösten), liksom alla andra, så han kan ha möjlighet att reparera (Gamla Testamentet, Klemen i synnerhet få möjlighet att försonas (Nya Testamentet, Meltzer) med allt han gjort. Livet, vidare. Två av de första kvinnorna bryter dock mot mängden, då de har svarta halvlånga hårskar. Framtiden ger inte bara försoning utan också några drömmar av hämnd.

Likväl tänker jag: han behöver inte, likt den lille pojken i början av filmen, förneka sina känslor kasta sig ut i rymden. Han kan i stället i förund och bävan stå mitt i naturen inför de "inre föräldrarnas förening" och gripas av livets krafter.

(B) Den psykodynamiska terapins utsatthet

En "häxjakt" på psykodynamiker?

"Fantasifulla barnföreställningar, nästan religiösa, dravel" tyckte mannen-terapeuten i filmen om det som kvinnan sade. Han skulle säkert förkasta även min tankelek som en spekulativ, nonsensfylld skröna.

Jag menar att von Trier visar på att vi lever i en tid med ett synsätt som på ett paradoxalt vis kan likna medeltidens för oss så trångsynta livssyn, med dess hets mot häxeri och shamanism, men också mot den då gryende naturvetenskapen. Nu har i stället den ytliga rationaliteten (ratio = förhållande) tagit överhanden till förfång för en djupare rationalitet, som gäller vårt förhållande till livet – existentiella frågor om gott och ont. Religion och djuppsykologi är förlegade rester av gammalt tänkande och bör glömmas.

Vårt symboliserande själv

En av det förra seklets största landvinningar var insikten, att vårt liv kunde förstås och beskrivas med hjälp av vår symboliska förmåga (Cassirer, Freud, Jung, Wittgenstein, Langer m.fl.). Och kanske viktigare, vårt psykiska liv får sin (för individen) unika form och fortsätter att utveckla denna med hjälp av just denna symboliseringsförmåga. Känslor, drift och kognition länkas samman till olika övergripande förståelse- och handlingsalternativ av oss själva i förhållande till omvärlden; arbetsmodeller som i drömvärlden oftast antar formen av ikonisk symbolik.

Längre psykodynamiska terapier riskerar att helt försvinna

I en längre psykodynamisk terapi (enligt Socialstyrelsen mer än 30 timmar) söker terapeuten tillsammans med patienten empatiskt och kognitivt förstå den senares komplicerade väv av helt egen och allmänmänsklig symbolik. Att utveckla en djupt tillitsfull överföring till terapeuten, det vill säga en djup tillit till den terapeutiska processen tar i allmänhet ett par år. Patienten kan då börja "känna-tänka" relativt fritt och djupt omedvetna processer kan då komma upp till ytan. Djupt förankrade, oftast omedvetna förhållningssätt, vilka kan tänkas ligga bakom eller bidra till en personlighetsstörning – ett övergripande diagnostiskt begrepp – kan då medvetandegöras och därmed bearbetas i terapin. Av och till är detta skrämmande, men alltmer vågar patienten ha en sådan tilltro till processen att hon i närvaro av terapeuten vågar associera fritt, det vill säga låta släppa fram den slags lek under djupt allvar inom sig, som gör en djupgående överföringsterapi så fruktbar (Ramberg, 1992). En förändring av patientens symboliserande själv sker huvudsakligen på ett omedvetet plan och resulterar oftast spontant i ett nytt, ofta för både patient och terapeut oväntat, beteende. Det är en inifrån kommande förändring av det symboliserande självet, vilket är ett av skälen varför psykodynamisk terapi (PT) och psykoanalys ofta åstadkommer kvarstående och fortsatt dynamiska förändringar också under lång tid efter avslutad terapi (se t.ex. Trowell et al, 2007).

Häri ligger också ett av skälen varför PT svårigen låter sig inordnas under ett sedvanligt naturvetenskapligt paradig. Människans inre förändras efter lagar, vilka i många avseenden har mer gemensamt med den skapande processen än det positivistiska tänkandets rationalitet.

Inom psykiatrin har under det senaste decenniet psykodynamiskt tänkande och psykoterapi

nästan raderats ut. I stället gäller kognitiv beteendeterapi (KBT) och psykofarmaka. Det vetenskapliga underlaget för denna omvälvning är tveksamt och omdiskuterat.

En viktig vetenskaplig grund för denna förändring var, att man under nittiotalet i USA och något senare i Sverige SBU (Statens Beredning för medicinsk Utvärdering) förde in effektkriterier för psykoterapi, som liknar dem man använder vid kliniska utvärderingar av läkemedel: man har en visad effekt om man kan visa på en symptomreduktion i minst två oberoende RCT (randomiserade, kontrollerade experimentella studier) vid *manualiserad* och *tidsbestämd* behandling av en homogen diagnosgrupp (fritt från Boalt Boethius et al, 2009). Jag har kursiverat kriterier som man sällan kan tillgodose i sin praktik, vilken jag i det följande benämner beprövad erfarenhet; detta eftersom man i och med denna "grunda" definition av vetenskap skapat en inre motsättning i Socialstyrelsens norm; att vi skall utöva vårt yrke utifrån "vetenskap och beprövad erfarenhet".

Detta vetenskapliga synsätt har dock skarpt kritiserats från många håll (översiktlig diskussion, se Wampold, 2001), då kliniska effektstudier (effektivitets-, naturalistiska studier) ofta visar imponerande resultat med varaktig symptomreduktion och ökad adaptiv kapacitet hos patienter i den kliniska praktiken, medan resultatet av den evidensbaserade forskningen ofta uppvisar kortsiktiga och mediokra resultat: en hög intern validitet uppnås på bekostnad av låg extern validitet/generaliserbarhet hos den senare (Westen, 2004).

Kritik av Socialstyrelsens rekommendationer

Socialstyrelsen har i år givit ut en preliminär version av *Nationella riktlinjer för depressionsjukdom och ångestsyndrom* (artikelnr: 2009-126-85) där KBT

och psykofarmaka är högt prioriterade behandlingsformer, och där visserligen PT också finns med – men märkvärdigt: med en maxgräns av 10–30 samtal.

Under den tiden kan man använda sig av kriser som förändrande potential och arbeta på främsta förmedveten nivå, vilket ofta kan ge goda resultat och ibland leda till djupa förändringar.

Psykodynamiska/analytiska terapier med en tidsutdräkt på 2–3 år och med en frekvens av 1–2 gånger/vecka nämns överhuvudtaget inte av Socialstyrelsen! Inte heller den än mer tidskrävande psykoanalysen. Det är under sådana terapier djupgående modifieringar av livsattityder, och till och med personlighets- eller karaktärsförändringar, kan äga rum.

Så har många patienter, som redan prövat psykofarmaka och KBT med måttlig eller inget positivt resultat, sökt upp mig och mina kollegor. De har därefter fullföljt en längre PT, vilket gjort det möjligt för dem att åter träda in i arbetslivet och lett till ett för dem och närstående mer fruktbart privatliv än tidigare. För våra erfarenheter talar flera vetenskapliga arbeten (t.ex. Trowell, J. et al 2007).

Socialstyrelsens 27 personer stora expertgrupp innehåller inte någon kompetens inom psykodynamisk terapi och forskning, utan har enbart kunskap om biologisk och behavioristisk behandling! Enbart tre är legitimerade psykoterapeuter och då med inriktning på KBT (Boalt Boethius et al, 2009, sid. 8).

Forskning utifrån ett mer integrerat synsätt än det Socialstyrelsen grundat sina (preliminära) rekommendationer på, och som inbegriper både randomiserade experimentstudier och kliniska effektivitetsstudier, presenteras i två tunga remissinlägg (Boalt Boethius et al, 2009; Holmqvist Sandell och Sohlberg, 2009). Mig synes dessa inlägg lagor bättre leva upp till Socialstyrelsens "motto *vetenskap och beprövad erfarenhet*" än dess egen arbetsgrupp hittills har gjort.

Avslutning

Jag tycker avslutningsvis att *Antichrist* visar på vår tids omnipotenta arrogans inför det ekosystem vi lever i och av samt vår till stor del omedvetna och därför trängsytta lydnad under den positivistiska vetenskapens dogmer.

Det är ett synsätt som under de sista decennierna infiltrerat så djupt på psykoterapeutens område, att de framsteg som gjorts de senaste decennierna i form av mer direkta och medvetet kognitivt baserade terapimetoder, riskerar att slå över i sin motsats i form av en alltför trång vetenskapssyn med det reproducerbara experimentet som enda ideal. Naturvetenskap och djuppsykologi måste samverka i dialog och under viss konflikt (Bateson, 1979). Att en sådan kan bli konstruktiv visar bland annat neuropsykoanalysen (www.neuropsa.org): ett interdisciplinärt och internationellt nätverk jag tidigare introducerat i *Psykiisk Hälsa* (2004). Och: i kliniken bör inte bara vetenskap utan också, som tidigare, beprövad erfarenhet beaktas. ■

LITTERATUR

- Anzieu, D. (1985/2000). *Hudtaget. Om hudens psykiska betydelse*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bateson, G. (1995). *Ande och Natur. En nödvändighet*. Stockholm: Symposion.
- Beck-Friis, J. (2005). *När Orfeus vände sig om. En bok om depression som förlorad självaktning*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Boalt Boethius, S., Bohman, G., Carlberg, G., Hau, S., Philips, B., Sandahl, C., Schubert, J., Sigrell, B., Werbart, A., Ögren, M.-L. (2009). *En granskning av Socialstyrelsens nationella riktlinjer för depressionssjukdom och ångestsyndrom*. Inlagan till Socialstyrelsen. socialstyrelsen@socialstyrelsen.se
- Cullberg, J. (1992). *Kris och utveckling*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Cullberg, J. (2000). *Psykoer. Ett humanistiskt och biologiskt perspektiv*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Edelman, G. (1989). *The Ramenburad Present*. NY: Basic Books.
- Freud, S. (1900). *Drömyddning. S.Skr.II*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Freud, S. (1917). *Sorg och melankoli. S.Skr.IX*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Hinshelwood, R.D. (1991). *A Dictionary of Kleinian Thought*. London: Free Association Books.
- Holmqvist, R., Sandell, R. & Sohlberg, S. (2009). *Synpunkter på Socialstyrelsens Nationella riktlinjer för depressionssjukdomar och ångestsyndrom – beslutsstöd för prioriteringar*. Inlagan till Socialstyrelsen. socialstyrelsen@socialstyrelsen.se
- Klein, M. (1989). *Kärlek, skuld och gottgörelse*. (Red. Igra, L. & Sjögren, L.) Stockholm: Natur och Kultur.
- Langer, S. (1953). *Feeling and Form: A Theory of Art*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Leichsenring, F., Rabung, S. (2008) Effectiveness of long-term psychodynamic psychotherapy. *The Journal of the American Medical Association*, Vol. 300, no 13, 1551-1565.
- Meltzer, D. & Harris-Williams, M. (1988). *The Apprehension of Beauty*. London. Clunie Press.
- Panksepp, J. (1998). *Affective Neuroscience. Foundations of Human and Animal Emotions*. N.Y.: Oxford University Press.
- Ramberg, L. (1992). *Tänkbart – om individuation och tillhörighet*. Stockholm: Mareld.
- Ramberg, L. (1996) Efterord i Meltzer, D. (1996) *Den psykoanalytiska processen*. Natur och Kultur.
- Ramberg, L. (2004) Mind sett utifrån ett evolutionärt perspektiv. *Psykiisk Hälsa*, 4: 335-359.
- Ramberg, L. (2008). Meltzers estetiska konflikt och dess avspeglingar i kliniskt arbete. Del 1 och 2. *Matrix* 25,121-145, 216-242. (Finns också på min hemsida: www.lennartramberg.se)
- Trowell, J. et al (2007). Childhood depression: a place for psychotherapy: an outcome study comparing individual psychodynamic psychotherapy and family therapy. *European Child and Adolescent Psychiatry*. 16: 157-167.
- Wampold, B.E. (2001). *The Great Psychotherapy Debate. Models, Methods and Findings*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Westen, D. Novotny, C. & Thompson-Brenner, H. (2004). The empirical status of empirically supported psychotherapies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 69: 875-899.